

Олекса ПУГАЧ

ОТАМАН ЛЕВЧЕНКО

*Борцям за волю України,
захисникам трудового селянства
присвячую*

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК 94(477.53)"1919/1923"
П88

Пугач О.

П88 Отаман Левченко : історично-документальний нарис. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – 412 с. фото

ISBN 978-617-7844-15-9

Пропонована читачам книга розповідає про Кобеляцьку організацію УКП (боротьбистів), яка влітку 1919 року, під час денікінської навали намагалася започаткувати Українську Повстанську Армію, утворивши на території Кобеляцького повіту для боротьби з денікінцями два партизанських полка...

Бойові шляхи цих та інших українських загонів призвели до звільнення України від білогвардійських загарбників, але одночасно з тим вони сприяли третьому приходу на Україну інших загарбників – московських більшовиків, які почали реалізовувати ленінську політику «воєнного комунізму»: масові грабунки селян, конфіскації, реквізиції, мародерство, червоний терор, беззаконня і свавілля...

Намагаючись це припинити, керівники УКП (боротьбистів) неодноразово пропонували більшовикам шляхи до порозуміння і братської співпраці на спільному шляху до побудови соціалізму. Однак ті відмовились задовольняти ці законні і справедливі вимоги і продовжували жорстоку, антинародну політику, що вже в травні 1920 року і призвело до всезагального вибуху – повстань козаків і селян.

В Кобеляцькому повіті ці повстання очолили Андрій Левченко, П.Погорілий та інші колишні офіцери царської армії і армії УНР. Активну роль у цій боротьбі також відігравали козаки із роду Гречанів, Твердохлібів, Дриждів та сотні інших сміливих і рішучих борців за волю і незалежність України.

Основним гаслом цих борців було «Вільна Україна», а символами – малиновий козацький та жовто-блакитний прапори. Під цими прапорами козаки-повстанці виявляли масовий героїзм, відвагу і саможертвність.

Книга ця спирається на архівні документи та свідчення учасників тих подій, тому буде цікавою і корисною всім, хто намагається пізнати і усвідомити правдиву історію України.

ISBN 978-617-7844-15-9

© Пугач О., 2020

© Видавництво Ліра-К, 2020

ЗМІСТ

Передмова	3
Кобеляцька організація УПСР (боротьбистів).....	20
Кобеляцький партизанський полк – бригада полтавських повстанців.....	25
Другий кобеляцький партизанський загін на чолі з Я.Огієм і К.Матяшем	50
Третій прихід більшовиків з Росії. УКП (боротьбистів) і КП(б)У: шляхи до порозуміння і співпраці, які пропонували боротьбисти.....	64
Сім'я Романця К.Ф.	80
Напередодні. Невдалий початок	86
Розправа з неповнолітніми романтиками.....	94
Отаман Федір Мошенський.....	100
Левченко продовжує боротьбу.....	119
Війна проти червоних окупантів. Загони самоохорони.....	131
Ад'ютант отамана Борис Попруга	139
Сотник Яків Колісник	143
Отаман Троцько	145
Семен Мигуля – підпільник, агент, потім сексот... ..	160
Сотник Яків Андрушко і його кохана Олена Лях	165
Советські і більшовицькі керівники Кобеляцького повіту. Боротьба з «політичним бандитизмом»	177
Козаки Тристани	194
Козак Іван Твердохліб.....	207
Козаки Гречани.....	210
Славні козачки із роду Дриждів.....	217
Знову про більшовицьких і советських керівників повіту.....	225
Отаман Погорілий	230
Дружина отамана Погорілого.....	247
Святкування дня народження отамана	253
Загибель отамана Погорілого	259
Приїзд у Кобеляки голови Всеукраїнського ЦВК Г.Петровського. Заміна керівників повіту. Більшовицьке «рятування» Якова Огія.....	265
Боротьба продовжується. Зв'язок з Головним штабом військ УНР.....	271
Червоні карателі Кобеляцького повіту. Методи чекістської роботи	284

Негласні помічники отамана Левченка	297
Пособник «бандитів» – начальник міліції Неводник	300
Пособник-постачальник зброї Наум Клименко	306
Пособники по неволі	313
Знову про «героя»-більшовика Івана Нечипоренка	317
Тяжке становище. Переговори про амністію і їх зрив більшовиками. Боротьба в нових умовах	325
Непоправні втрати	337
Арешти і вимушені зізнання	341
Відкритий суд над Левченком і його соратниками	348
Післямова: уроки нашої історії і прості істини	365
Додатки: неповні списки героїв-повстанців та окремі архівні документи	
Додаток № 1	375
Додаток № 2	380
Додаток № 3	385
Додаток № 4	385
Додаток № 5	386
Додаток № 6	386
Додаток № 7	386
Додаток № 8	387
Додаток № 9	388
Додаток № 10	390
Додаток № 11	391
Додаток № 12	394
Додаток № 13	395
Додаток № 14	398
Додаток № 15	399
Додаток № 16	400
Додаток № 17	402

ПЕРЕДМОВА

З травня 1920 і по грудень 1922 року на території Кобеляцького та інших повітів Полтавської губернії, а також в суміжних повітах Катеринославщини весь час спалахували і безперервно палахкотили повстання козаків і селян проти більшовиків та насадженої ними у містах і селищах Совецької влади.

На території Кобеляччини це повстання очолив колишній офіцер царської, а потім петлюрівської армії Андрій Левченко – прибічник ідей і гасел українських комуністів-боротьбистів. На момент початку цієї жорстокої боротьби він займав посаду інструктора мобілізаційного відділу Кобеляцького повітвійськкомісаріату і, здається, міг спокійно пересидіти це лихоліття, не втручаючись ні в які суперечки і несправедливості, свавілля і терор представників нової промосковської більшовицької влади. Але не утримався, не зміг залишитися байдужим і спокійним в ті бурхливі і тяжкі часи, коли вирішувалася доля рідної країни, доля майбутнього його поневоленого народу. Не утримався і з головою кинувся у вир цієї жорстокої боротьби. І щоб зрозуміти головні причини цієї боротьби, яку очолили комуністи-боротьбисти або їх прибічники, основні рушійні сили та їх мотиви треба з самого початку прослідкувати прихід в Україну, на Полтавщину та саме на Кобеляччину нової промосковської більшовицької влади: коли це відбулося, як представники цієї влади ставилися до місцевого населення, що призвело до масового обурення і гострого незадоволення, а потім і збройного опору політиці і діям цих нових окупантів?!?

З очищеної від різних побрехеньок і фальсифікацій історії України ми вже знаємо, що наприкінці 1917 року Ленін і більшовицький уряд Росії ніяк не міг змиритися з існуванням суверенної Української Народної Республіки (УНР), яка тепер мала можливість самостійно вирішувати всі питання політичного, економічного, культурно-національного і зовнішнього життя свого народу. І це останнє найгостріше зачіпало інтереси нової російської влади, яка не маючи таких ресурсів і запасів продовольства та ще й напередодні прийдешньої зими, своєю руйнівною політикою фактично прирікала свій народ на голод і холод. За допомогою неприкритої агресії, тобто військовою силою підпорядкувати Україну Росії Ленін і московські більшовики відкрито не наважувалися, бо на той час вони голосніше за всіх кричали про революційну демократію, законні права та братерство

народів. Тому вони знов вдарилися до політичного шахрайства і ошуканства – за їх підказкою в середині грудня 1917 року малоросійські більшовики зібрали в Харкові неповноважний «Всеукраїнський съезд Советов», який однак від імені всіх трудівників України проголосив утворення «Советской власти в Украине».

Використовуючи це, Совнарком Росії тут же почав готувати червоні війська для надання «братской помощи трудящимся Украины в деле освобождения их от власти украинской национальной буржуазии». Незабаром в Харків прибули петроградські зведені загони на чолі з Ховріним, Железняковим і Сіверсом (всього до 2 тисяч солдатів, матросів і червоногвардійців). Вслід за цими загонами у Харків зі своїм Штабом прибув і «Нарком по борьбе с контрреволюцией на Юге России» Володимир Антонов-Овсієнко¹.

Вже 4 січня 1918 року із Харкова у 2-х напрямках (у Київському і Катеринославському) почався наступ червоних петроградських, московських і харківських червоногвардійських загонів та полку Червоного козацтва В.Примакова. Київський рух загонів через Полтаву очолював колишній підполковник царської армії Муравйов.

Червоним військам на Полтавщині протистояло близько 3800 українських вояків, із них надійних було не більше 1800². Останні вояки були із числа українізованих частин російської армії, мало ще свідомих і мало обізнаних в ідеях і гаслах Української Центральної Ради, більша частина яких лише і мріяли про мир та отримання землі. До того ж, через повстання більшовиків у Києві із Полтавщини незабаром було відкликано підрозділи богданівського і богунського полків, а в самій Полтаві залишилася лише частина полку імені П.Сагайдачного, кінний полк імені Мазепи, невеликий загін добровольців сотника Омеляна Волоха (близько 150 вояків) та юнкери Віленського військового училища. Перші два полки вже були розкладені більшовицькою пропагандою і тому не становили якоїсь реальної військової сили. Єдиним, хто ще міг протистояти червоним військам, були лише молоді і необстріляні юнкери училища та добровольці.

¹ В.Реvegук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 141.

² В.Реvegук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 141.

Тим часом загони Муравйова, посилені військами колишнього штабс-капітана царської армії Єгорова (близько 1200 червоноармійців), рухалися і наближалися до міста Полтави. На своєму шляху вони знаходили підтримку з боку місцевих більшовиків та частини незаможних малосвідомих селян, яких приваблювали заклики більшовиків захоплювати і ділити майно і землю багатих, забирати це все безкоштовно і назавжди. І селяни це робили, не помічаючи і не розуміючи, як їх просто і підступно-хитро втягують у вир братовбивчої громадянської війни.

У ніч на 6 (19) січня 1918 року загони Муравйова підійшли до станції Полтава-Південна, де до цих «гостей» приєдналися залізничні робітники на чолі з більшовиком Козюрою та інші проросійсько-налаштовані полтавці. Разом вони і захопили без бою Південний вокзал, а червоні козаки В.Примакова – телефонну станцію і губернське управління.

Під час захоплення Полтави опору червоним ніхто не чинив. Деморалізовані більшовицькою агітацією і пропагандою мазепинці і сагайдачники були роззброєні, а інші українські військові без бою залишили Полтаву і вирушили у бік Харківщини. Юнкери Віленського військового училища намагалися боронитися, але після нетривалого артобстрілу склали зброю.

Захопивши Полтаву, муравйовці зайнялися «самозабезпеченням», грабунками і розбоями. Цьому сприяло і те, що виконком Полтавської губернської ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, де переважали українські есери на чолі з Л.Бочковським, Л.Ковалівим і А.Заливчим, заявив про свій нейтралітет як до більшовиків, так і до Української Центральної Ради. Таку ж фактично позицію невтручання у свавілля і беззаконня, які чинили червоноармійці і червоногвардійці Муравйова, зайняла і Полтавська міська Рада робітничих і солдатських депутатів. Це наочно відбулося після того, як на засідання цієї ради прийшов сам Муравйов, який поклавши руку на маузер, погрозово заявив: – «Гражданская война началась... От Балтийского и до Черного моря, через Дунай на Видень, Париж и Лондон мы пройдем, огнем и мечем встановлюючи там советскую власть. Огнем и мечем мы будем уничтожать всех, кто станет на нашем пути. Ни одному врагу нашему не будет пощады».¹

¹ В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 143.

Незабаром Муравйов в ультимативній формі зажадав від Полтавської ради робітничих і солдатських депутатів негайно видати платню його червоногвардійцям, а коли депутати за браком коштів відмовили в цьому і попросили вивести червоні війська із міста, розгніваний Муравйов наказав заарештувати і розстріляти непоступливих членів Ради – українських есерів і соціал-демократів.

Протести більшовиків, меншовиків і російських есерів врятували життя заарештованих членів Ради, але щоб нейтралізувати її діяльність Муравйов призначив Військово-Революційний Комітет (ВійськРевКом) у складі більшовиків М.Алексєєва, В.Яковлева, А.Вагранської (Робсман) і М.Сметанича, безпартійного залізничника П.Каскевича та російських лівих есерів М.Латишева і Є.Ганенка.

З 8 січня 1918 року новоутворений Ревком намагався навести в місті порядок, припинити розбої, грабунки і вбивства. Але з цього нічого не вийшло – голодні червоногвардійці продовжували займатися «самозабезпеченням» і таким чином жорстоко і переконливо утверджували Советську владу на Полтавщині. Паралельно з цим вони поклали й початок «красному» терору – 26 січня затримали та розстріляли лідера українських есерів Л.Бочковського (лише за те, що знайшли в його кишені червоний квиток члена Української Центральної Ради) і молодих українських патріотів Б.Зарудного та І.Пугача.¹

За наказом Муравйова на Полтаву було накладено контрибуцію в розмірі 1-го мільйона карбованців, але після умовлянь гласних міської думи червоний диктатор «змилювався» і погодився на 600 тисяч карбованців. Цю суму було розподілено серед заможних жителів міста, яких тут же було повідомлено – у випадку несплати контрибуції їм загрожує розстріл. У відповідь на це Рада робітничих і солдатських депутатів запротестувала, а Муравйов заявив: «Карал и буду карать!»

Незабаром Муравйов розділив свої війська на 2-і групи: основна, велика група пішла наступом на Київ, а менша (близько 600 чол.) з бронепотягом вирушила залізницею на Кременчук. У Полтаві залишився невеликий загін червоних козаків у складі 200 чоловік.

¹ В.Реvegук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 144.

Протягом 2-х тижнів червоногвардійці Муравйова захопили Миргород, Ромодан, станцію Гребінку, а незабаром і Кременчук (26 січня), де утворили більшовицький Ревком. Однак, реальна влада в місті знаходилася в руках червоногвардійських загонів, якими командував якийсь Микола Мангустов. Штаб цього командира з самого початку уявляв із себе збирище бандитів і мародерів, які відкрито займалися грабунками лавок, квартир, банків, пияцтвом і широким розгулом. Після чергового пограбування Державного банку, із якого червоні бандити забрали 214 тисяч карбованців, що призначалися для виплати допомоги безробітним і заробітної плати робітникам, терпець Ревкому урвався і за його рішенням штаб М.Мангустова вночі був заарештований і відправлений до Полтави. На той час комендантом міста Полтави був призначений якийсь Беленкевич, штаб якого знаходився на Київському вокзалі. Відвідуючи засідання міської Ради робітничих і солдатських депутатів, цей Беленкевич поводив себе як диктатор: грюкав по столі револьвером і вимагав передати йому всі зібрані за контрибуцією гроші та незаперечно виконувати його накази. Червоногвардійці з оточення Беленкевича не відставали від свого командира і теж постійно займалися «самозабезпеченням»: самочинними обшуками, облавами і відвертими грабунками населення, чим викликали загальну ненависть полтавців до себе.¹

Поряд з міською і губернською Радами в Полтаві продовжувала функціонувати міська дума, яка фактично і займалася господарськими питаннями та забезпеченням населення всім необхідним. Більшовики косо дивилися на членів цієї думи, бо як обізнані спеціалісти вони склали міцну авторитетну і впливову силу. Тому незабаром, щоб перебрати на себе ці повноваження, 18 січня 1918 року на засіданні виконкому Полтавської міської Ради було прийнято рішення про розширення кола діяльності ВійськРевКомітету і створення при ньому 14 галузевих відділів. З цього моменту Ревком оголошувався вищим виконавчим органом Совецької влади в самій Полтаві і на території всієї губернії та підзвітним у своїх діях Губернській Раді робітничих, солдатських і селянських депутатів, а також її виконкому.

¹ В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.)», Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 148.

Через кілька днів через міжпартійні суперечки (окрім більшовиків туди ввійшли і представники українських есерів) цей Ревком розпався і Полтавська губернська Рада на своїх зборах відновила його в попередньому складі. Однак і після цього реальної влади ні Ревком, ні Рада в Полтаві не мали. «В дійсності всім розпоряджалися євреї, дуже нахабні і грубі».¹

Досліджуючи тему української революції на Полтавщині відомий в Полтаві історик Віктор Ревегук з вище зазначеного питання констатував:

«– Євреями були перший голова Полтавського «Совета революції» Яків Городецький, голова ради робітничих депутатів Герш Майзел, голова ради солдатських депутатів Рахман Дунаєвський, комісар освіти А.Вагранська (Робсман), лідер полтавських більшовиків Яхніс Дробніс, комісар Полтавського відділення Державного банку С.Мазлах (Робсман), комісар юстиції Кантор та ін. Ці раніше нікому не відомі люди, які не мали ні відповідної освіти, ні досвіду адміністративної чи господарської роботи, з приходом російських червоногвардійських загонів посіли керівні посади в апараті радянської влади і, маючи необмежену і ніким не контрольовану владу, поводитися як диктатори в завойованій країні. Наприклад, на одному із засідань Полтавської ради робітничих і солдатських депутатів А.Вагранська (Робсман) заявила депутатам соціалістичних партій (меншовикам і есерам), які були політичними опонентами більшовиків: «Ми вас вішати не будемо, тому що мотузки надто дорогі».

Засилля євреїв в органи радянської влади, яку населення краю не сприймало і дивилося на неї, як на чужу, окупаційну, породжувало антисемітські настрої серед полтавців.²

З приходом більшовиків у Полтаву почалися перебої в забезпеченні населення хлібом та предметами першої необхідності. В той же час на очах десятків голодних людей, які стояли на морозі в чергах, з магазинів автомобілями вивозили продукти харчування. «Це для більшовиків», – ремствував натовп.

Невдоволення мас такими діями і антинародною політикою більшовиків зростало з кожним днем. З цього приводу В.Ревегук

¹ Так писав у своєму щоденнику відомий український вчений В.Вернадський – див. В.Вернадський «Щоденник», Київська старовина, 1993 р., № 3, с. 40.

² В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.)», Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 150.

писав: «– Перші кроки радянської влади викликали глибоке обурення відомого письменника і громадського діяча В.Г.Короленка, який зробив для себе невтішне узагальнення образу нових правителів: «Більшовик – це нахабний «начальник», який наказує, обшукує, реквізує, часто грабує і розстрілює без суду і формальностей».

По мірі просування більшовицьких військ силою червоногвардійських загонів на теренах Полтавщини встановлювалася радянська влада. На вимогу червоних комісарів створювалися органи її влади – «Совети» робітничих і солдатських депутатів, навіть у тих повітових центрах, де практично не було ні робітників, ні солдатів, а Селянські спілки терміново перетворювалися на ради селянських депутатів.¹

Щоб хоч формально узаконити демократичними засобами встановлення Совітської влади на Полтавщині протягом другої половини січня 1918 року більшовики повсюдно провели з'їзди Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Але, навіть в умовах однопартійної диктатури, терору і фальсифікацій ці вибори не принесли більшовикам перемоги. Так, партійний склад 5-го губернського з'їзду Рад за результатами голосування населення Полтавської губернії був таким: українських есерів – близько 300, лівих російських есерів – 250, більшовиків – 235. Таким чином, в переважній більшості (більш ніж у 2,3 рази!) робітники і селяни висловили своїм голосуванням довіру партіям есерів, але не більшовикам.

Закономірним результатом цих виборів стало і те, що до складу Полтавського губвиконкому Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів було обрано 14 лівих українських есерів, 14 лівих російських есерів і лише 15 більшовиків. Головою Президії губвиконкому став український есер Андрій Заливчий.

Однак, незважаючи на переважаючу більшість у складі губернської Ради та її губвиконкому представників партій есерів, всю політику як в Україні, так і в губернії, спираючись на ідеї, програми, директиви і гасла Леніна і ЦК РКП(б) та російську військову силу, творили і проводили в життя прийшли і місцеві більшовики. Вже в січні 1918 року за їх ініціативою почалася насильницька «советизація» Полтавщини (за прикладом

¹ В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 150.

російських більшовицьких Советів!), усунення від влади шляхом репресій, у т.ч. розстрілів без суду і слідства політичних опонентів, конфіскації, націоналізації, контрибуції та інші беззаконня і свавілля.

З приходом московських більшовиків було введено цензуру для преси. Навіть статтю В.Короленка «Знову цензура» було заборонено друкувати в газеті «Полтавский день», а есеро-меншовицьку газету «Наша мысль» більшовики закривали двічі і штрафували лише за те, що російські соціалісти засуджували насильницьку «Советизацію» України, викривали суть і політику маріонеткового харківського уряду, який був там утворений більшовиками, виступали за самовизначення України, за вільний розвиток української мови і культури.¹

В результаті війни і господарської розрухи різко зросло в містах і селищах безробіття. Через грабунки і конфіскації, які безпідставно проводили червоноармійці і червоногвардійці позакривалося багато магазинів і лавок. З тих же причин підвіз продуктів із сіл до міст майже припинився. У зв'язку з продовольчою кризою Полтавська міська дума з 1 лютого 1918 року ввела в місті карткову систему на хліб і борошно з розрахунку 1 фунт хліба або 300 грамів борошна на душу населення в день.²

У кінці січня 1918 року з метою виявити запаси продовольства в губернії та організувати вивезення їх до «голодуючої Півночі» в Полтаву прибула делегація Московського продовольчого комітету. Під її тиском та російських червоногвардійських загонів продовольчий відділ Полтавського губвиконкому видав наказ, згідно якого селяни зобов'язані були звозити надлишки хліба і фуражу на розташовані на залізничних станціях зсипні пункти, звідкіля це все повинно було вивозитися до Росії. Відносно тих селян, які відмовлялися вивозити ці «надлишки», повинна була застосовуватися примусова реквізиція» продовольства без оплати.

Таким чином, на початку 1918 року, здійснюючи тиск на місцеві органи влади та посилаючи в окремі села військово-реквізиційні загони, московськими окупантами була зроблена

¹ В.Реvegук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 158-159.

² В.Реvegук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014 р., с. 159.

перша спроба ввести державну монополію на хліб. Але з цього нічого не вийшло, бо селяни добровільно хліба «за так» більшовикам не віддавали, а останні розгалуженого апарату примусу ще не створили.

У лютому-березні 1918 року, у відповідності до умов Берестейського Мирного договору, австро-німецькі війська спільно з військами УНР почали наступ на Україну з метою звільнення її від московських більшовицьких окупантів. Під тиском великої потужної військової сили більшовики змушені були відступити і вивести свої війська за російсько-український кордон. Так невдало і закінчився 1-й прихід більшовиків з Росії в Україну.

З кінця березня і по грудень 1918 року Україна опинилася під окупацією австро-німецьких військ, владою Української Центральної Ради, а з 30 квітня – під владою гетьмана П.Скоропадського. І хоч австро-німецькі війська як союзницькі української армії війська допомогли вигнати з України московських окупантів, за короткий проміжок часу серед українського народу почало ширитися невдоволення Центральною Радою, яка на місце російських більшовиків привела в країну нових окупантів, котрі теж, хоч і не так брутально, але приступили до забезпечення продуктами харчування власного населення, тобто вилучення всього їстівного в українських селян і вивезення його в свої країни.

А ще більше незадоволення і опір селян викликала політика уряду гетьмана П.Скоропадського, який повертав поміщикам і багатим селянам вилучені у них землі, сільгоспінвентар, тяглову силу, інше майно та поновлював в українських селах кріпацькі порядки і свавілля панів.

Все це в купі і призвело до того, що під впливом закликів і гасел українських соціалістичних партій, які об'єдналися в Український Національний Союз, козаки і селяни піднялися на боротьбу проти австро-німецьких окупантів та влади гетьмана і панів. Військово-політична ситуація в Україні загострилася до краю.

Цю складну ситуацію в Україні знов вирішили використати лідери московських більшовиків, які вдруге розпочали підготовку до агресії проти України. В нейтральній смузі між Росією і Україною були сформовані 1-а і 2-а «українські» повстанські дивізії та чисельні загони «інтернаціоналістів» (німців, латишів, угорців, сербів, китайців та ін.). Всі ці війська були об'єднані в Український фронт, командуєчим якого було призначено В.Антонова-Овсієнка. Окрім

того, з підказки Леніна і ЦК РКП(б) у Курську був утворений так званий «рабоче-крестьянский» уряд України на чолі з Г.Пятаковим, а у м. Орлі для керівництва підпільними «українськими» більшовицькими організаціями створене ще й зафронтове бюро ЦК КП(б)У. Останнє утворення постійно переправляло в Україну своїх емісарів, літературу, листівки, газети, гроші та зброю. Більшовики регулярно вели підривну роботу проти відновленої Директорією Української Народної Республіки, а потім і проти Української держави гетьмана П.Скоропадського.

В листопаді 1918 року військово-політична ситуація в Україні загострилася ще більше. Цьому сприяли революції в Німеччині і Австро-Угорщині, які змусили окупаційне командування вивести з України свої війська. Залишена без підтримки цих військ гетьманська армія незабаром потерпіла кілька суттєвих поразок і примушена була капітулювати, а гетьман П.Скоропадський 14 грудня 1918 року підписав зречення від влади.

Таким чином, за 2-3 місяці повстань і впертої боротьби українські партизансько-повстанські загони, які були сформовані українськими есерами і малоросійськими більшовиками, звільнили Україну, у т.ч. і Полтавщину, від австрійсько-німецьких окупантів і гетьманських військ. Останні в переважній більшості перейшли на бік повсталих. Влада в Україні перейшла до Директорії, яка тут же поновила українську державність у формі УНР.

В цей тріумфальний для української громадськості час московські більшовики продовжували свій наступ і просування своїх сил на Україну. Враховуючи велику військову потугу Москви, частина українських партій (ліві есери-боротьбисти та соціал-демократи «незалежники») перейшли на платформу Советської влади і разом з російською Червоною армією почали збройну боротьбу проти армії Директорії УНР. За цими політиками-«ловкачами» пішла і частина отаманів селянських повстанських загонів (А.Шарий-Богунський, Я.Огій, К.Матяш, М.Григор'єв, Д.Терпило-Зелений, Н.Махно та інші).

Таким чином, підтримані місцевими більшовиками і частиною українських соціалістичних партій російські більшовицькі війська вже 19 січня 1919 року вступили до Полтави, а через кілька днів – і до міста Кобеляки. До цього в Кобеляках і Кобеляцькому повіті ще діяла влада української Директорії. Влада Директорії була встановлена там в грудні 1918 року. Уродженець с. Бутенки Кобеляцького повіту, колишній ветеран червоного козацтва Ілля

Дубинський (за походженням єврей) у своїх спогадах-нарисах зазначав, що на той час «влада в уезде номінально числилась за петлюровської Директорією, а фактично вона здійснювалась «коаліцією» із представників більшовиків і боротьбистів... «Коаліція» опиралась на два партизанські отряди – Упыря і Огя. Василь Упырь, колишній царський гвардеець, до цього уже штурмував Зимний...

... Яков Огий, боротьбист... коренний решетилівський сапожник, після учителя Спивака і вченої Хмелевцевої (інтелектуалки) вважався боротьбистом номер три нашого району».²

Про цю «коаліцію», як згадував далі І.Дубинський, пронохала в Полтаві петлюрівська влада, яка незабаром і прислала в Кобеляки свій Мазепинський полк на чолі з сотником Кравчуком, щоб навести там порядок.

Далі наганяючи справжнього туману і недоговорюючи, а лише натякаючи на ту, нібито всім відому жорстокість ворогів (українських буржуазних націоналістів!), не розкриваючи фактично того, що ж насправді відбулося з приходом недавніх союзників по боротьбі з німецькими окупантами і гетьманцями, І.Дубинський зазначає так:... «Партизани, да ще под двойным командованием, не выдержали натиска превосходно вооруженных желтошлычников. Ведь были у них не только клинки но и пушки...» І не пояснюючи суті цього «натиску», лише додає: «В городе остался наш партийный руководитель, учитель из Беликов Иван Бабченко. Оставили для связи и меня».³

Із цього хитро-політичного словесного кручіва виникають такі питання: а куди ж поділися партизани – відступили?! Куди, в яких напрямках? Чи вели вони бій з мазепинцями? Про це – жодного слова!

І далі, в підтвердження тези про нібито всім відому жорстокість петлюрівців, І.Дубинський тут же повідомляє про те, що новий комендант міста Кобеляк сотник Кравчук повісив на базарній площі двох більшовиків. І знов, ні прізвищ, ні причини такої жорстокості, ні реакції більшовиків на це, а лише одні голі звинувачення.

¹ Я.Огий був уродженцем не Решетилівки, а х. Огіївки Кобеляцького повіту.

² І.Дубинський «Киевская тетрадь», Київ, «Радянський письменник», 1978 р., с. 163.

³ І.Дубинський «Киевская тетрадь», с. 164.

Приблизно через місяць після утвердження петлюрівської влади в Кобеляках, з боку міста Полтави стали наступати регулярні частини Червоної армії і мазепинці вночі стали виводити свої обози із міста.

Отримавши про це повідомлення від зв'язкового, І.Дубинський вийшов із конспіративної квартири інженера Апохалова і пішов до центру міста. В центрі, біля 3-х поверхового земства, було вже повно військових. З'ясувалось, що в Кобеляки вступили частини 8-го полку 2-ї Української Советської дивізії на чолі з командиром полку Ахматовим і військомом полку Рогозою.¹

Тут же, біля військових, стояли майже всі керівники повітової організації боротьбистів: Співак, Хмелевцева, Джененко, Огій, його помічник і начальник боротьбистської кавалерії, колишній царський прапорщик П'ятенко.²

Як бачимо, із цих недомовок-недоговорок І.Дубинського, лідери боротьбистів зі своїми партизанськими загонами напевно взаємодіяли разом з наступаючими частинами Червоної армії, а більшовики чомусь «пасли задніх» (не приймали участі?!), і про прихід червоних частин не знали, на зустріч з ними не прибули. Це підтверджує і І.Дубинський, який помітивши це, тут же послав зв'язкового за Бабченком. І своєчасно, бо в цю мить якийсь військовий начальник з тачанки, де він сидів, запропонував Співаку очолити повітовий ревком і підтримувати з ним зв'язок.

Дубинський, почувши це, тут же втрутився і заявив, що в ревком повинні ввійти і більшовики. Яків Огій цю заяву Дубинського підтримав, зіславшись на раніше досягнуту між боротьбистами і більшовиками домовленість на квартирі у доктора Ангінницького про владу на паритетних началах, про коаліцію «баш на баш».

Поки йшла ця розмова до земства під'їхали Бабченко і його права рука Харченко, фотограф із Нових Санжар. Вслід за ними, з боку села Озери, вступив у місто і загін Василя Упиря, а з ним разом прибули його помічники – шахтер Петро Сердюк і матрос Василь Клименко.³ Ці більшовики вкупі з боротьбистами і утворили коаліційну владу Кобеляцького повіту, яку було

¹ Сформовані влітку 1918 року в нейтральній зоні між Росією і Україною частини 2-ї Української Советської дивізії захопили Кобеляки і Кобеляцький повіт наприкінці січня 1919 року.

² І.Дубинський «Киевская тетрадь», с. 165-166.

³ І.Дубинський «Киевская тетрадь», с. 166-167.

сформовано за погодженням з військовим комісаром 8-го полку 2-ї Української Савітської дивізії Рогозою.

Як бачимо, І.Дубинський в своїх спогадах-нарисах намагався показати, що саме українські боротьбисти хотіли захопити в Кобеляках і Кобеляцькому повіті всю владу в свої руки, але їм це не вдалося, бо серед них 3-й впливовий в повіті боротьбист Я.Огій запропонував поділити владу між боротьбистами і більшовиками «баш на баш» (порівну?!).

Але, як показали події далі, московські більшовики, які незабаром прийшли вслід за 2-ю Українською Савітською дивізією з цим не погодилися і виконуючи директиви і вказівки Леніна та ЦК РКП(б) стали робити все, щоб лише усунути боротьбистів від влади і посадити в містах і селищах місцевих більшовиків, фактично відданих їм колабораціоністів.

Як це конкретно відбувалося в Кобеляцькому повіті добре відобразив інший ветеран більшовицької партії Требелев О.М. За його спогадами, події тоді відбувалися таким чином: в січні 1919 року з боку станції Кобеляки до міста Кобеляки підійшли петлюрівські частини, які і зав'язали бій з партизанськими загонами Упиря і Сердюка, що захищали-обороняли це місто. Жорстокий бій цей продовжувався до самого вечора. Коли ж петлюрівці підвезли артилерію і стали гатити по позиціях партизанів, ті не витримали і стали відступати, покидати місто через міст.

У ночі командири розпустили своїх партизанів по домівках, а самі з членами ревкому переїхали в Чорбовку і зупинилися в хаті В.Упиря.

Вранці командири і ревкомівці переїхали в село Білики, куди вже увійшов 8-й український полк регулярної Червоної армії під командуванням Ахматова. З цим полком, зібравши партизанів, і пішли звільняти Кобеляки від петлюрівців.

На окраїні міста, в будинку Струця, провели перше засідання легального Ревкому, на якому розподілили свої обов'язки: Бабченко – голови ревкому, Харченко – його заступника, Упир В. – військового комісара, Сердюк П. – заступника військового комісара, Требелев – завідуючого фінансами...¹

Таким чином, в січні 1919 року Кобеляки було захоплено частинами Червоної армії. Тут же члени більшовицького ревкому

¹ ДАПО, ф-240, оп. 3, справа № 36, арк. 9.

направилися до будинку, де намітили розташуватися. Але на підході їх зустрів підпільник-зв'язковий Дубинський Ілля¹, який повідомив, що буквально за півгодини до їх появи це приміщення зайняли представники українських націоналістичних лівих партій і що вони приступили до формування коаліційного Ревкому із представників всіх, у т.ч. і лівих партій. Керівниками-організаторами цього Ревкому виступали боротьбисти Співак, П'ятенко та інші.

Напевно, більшовики тут же звернулися за допомогою до командира 8-го Сівіцького полку Ахматова. Зрозуміло, що росіянин Ахматов², як і більшість великодержавних російських шовіністів, не терпів «українських буржуазних націоналістів», розмовляти з ними не став, а застосовуючи силу свого полку, підійшов до приміщення вже створеного Українського Ревкому і вигнав його геть. Тут же в приміщення вселився більшовицький Ревком і не маючи ні сорому, ні совісті, безпardonно приступив керувати і правити в повіті від імені «всього трудового народу».

А для організації агітаційно-пропагандистської роботи і промивання мізків селянам і робітникам паралельно з більшовицьким ревкомом в Кобеляках було утворено і «уездный партийный комитет». Розмістили його в будинку поміщика Кульчицького, а секретарем обрали жвавого на язик Требелєва Олександра.

Що цікаво, на квітень 1919 року, як пише в своїх спогадах цей Требелєв О., у місті Кобеляки нараховувалося всього 20-25 членів КПБУ, у повіті – біля 50 більшовиків, а разом з тими, хто воював в партизанських загонах і червоної армії – до 90 чол. більшовицьких партійців.³

Таке ж свавілля з захопленням влади і встановленням однопартійної диктатури більшовиків спостерігалось і в інших повітах і губерніях України.

Відомому в Полтаві історик-досліднику В.Ревеугу вдалося виявити в архіві документи, які висвітлюють хід аналогічних подій в суміжному з Кобеляцьким Костянтиноградському повіті. На підставі цих документів він об'єктивно зазначив таке:

¹ ДАПО, ф-240, оп. 3, справа № 43, арк. 9 – тут І.Дубинський проходить як зв'язковий.

² Можливо і не росіянин, а татарин, бо І.Дубинський цього командира назвав Ахметовим.

³ ДАПО, ф-240, оп. 3, справа № 36, арк. 9.

«У Костянтиноградському повіті повстанський комітет при Гетьманщині складався виключно з боротьбистів, але коли прийшли червоні війська, на них почалися гоніння. На повітовому селянському з'їзді більшовики називали боротьбистів контрреволюціонерами. Перший склад Костянтиноградського ревкому був боротьбистським і на вимогу комісарів російських продзагонів його розпустили. Частина членів ревкому звинуватили у контрреволюційності і розстріляли. В повітовий комітет КП(б)У, ЧК та радянські установи включили комуністів з російських продзагонів, які й визначали політику радянської влади на Костянтиноградщині.

Призначений командуванням Червоної армії Костянтиноградський ревком розіслав по селах телеграми з вимогою вибирати на повітовий з'їзд рад, що мав відбутися 24-25 березня, лише комуністів. Люди хотіли провести вибори на з'їзд таємним голосуванням, але під дулами гвинтівок їх змусили голосувати відкрито – простим підняттям рук, як це було прийнято в «демократичній» радянській виборчій системі: «Руки вгору!». У зв'язку з явною фальсифікацією більшовиками волі народу з 25 волостей повіту 19 відмовилися посилати своїх представників на 3-й Всеукраїнський з'їзд рад. З решти волостей делегатами на з'їзд були призначені комуністи, до того ж не місцеві жителі, що викликало велике обурення селян».¹

Захоплюючи повсюдно владу та встановлюючи свою диктатуру, більшовики стали проводити в Україні ту політику, яка диктувалася з Московського центру РКП(б). Невипадково, що ще в січні 1919 року Ленін призначив своїм намісником (офіційно – головою Уряду УССР) руминського (болгарського?) єврея Хаїма Раковського, а у зверненні до місцевих совітських керівників відверто визнавав, що «временное рабоче-крестьянское правительство Украины создано за постановлением ЦК РКП(б), есть его органом и проводит все распоряжения и приказы ЦК РКП(б) безусловно».²

Тоді ж, в січні на територію України була поширена чинність декретів і розпоряджень уряду РСФСР, а згодом – і російська грошова система. Незабаром політбюро ЦК РКП(б) кулуарно, не

¹ В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), с. 239.

² В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.), с. 237.

публікуючи в пресі, ставило вже і питання про можливе проведення злиття України з Советською Росією.¹

Але головний «прокол» московські керманічі припустили в аграрній політиці, бо ця їхня політика на весні 1919 року не відповідала інтересам і сподіванням широких мас українського селянства. Зрозуміло, що на той час, пам'ятаючи обіцяне: «землю – селянам!», кожний селянин мріяв одержати у свою власність поміщицьку землю і на ній вільно і заможно господарювати. Однак, замість обіцяного селяни отримали малу частку, а велика частка поміщицьких земель і майна була залишена більшовикам для створення «советских хозяйств» (совхозов) і комун. До літа 1919 року вони встигли на Полтавщині створити 189 «совхозів», яким виділили 80 тисяч десятин найкращої землі. Але в результаті некомпетентності і безгосподарності з цього експерименту нічого путнього не вийшло...

Створення артілей і комун також не увінчалось успіхом, бо на ці штучні утворення селяни дивилися як на нову панщину, в якій «селяни будуть працювати як воли, а комуністи будуть ними верховодити»².

Але найбільше незадоволення і обурення селян викликала встановлена російськими більшовиками продовольча розкладка, за якою хліб оголошувався власністю совітської держави і його надлишки із селянських господарств підлягали примусовому вилученню для надання допомоги голодуючим робітникам Москви, Петрограда та червоноармійцям. Причому, на практиці це вилучення надлишків відбувалося без врахування розміру пахотної землі, самого господарства, кількості їдців і т.ін.

Хліб і інші продукти більшовики вилучали за допомогою присланих з Росії чи Харкова продовольчих загонів, які в свою чергу спиралися на допомогу створених в українських селах (за російським прикладом!) комітетів бідноти, що були опорою більшовицького режиму на селі. Створення і функціонування комбедів переслідувало головну мету: класово розшарувати селянство на бідних (сільський пролетаріат) і багатих (куркулі), після чого або разом з цим нацькувати голоту на заможних і тим самим розпалити в кожному селі громадянську війну.

¹ В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.)», с. 237.

² В.Ревегук «Полтавщина в огні української революції (1917-1921 р.р.)», с. 243.

Продовольча політика влади більшовиків однаково болуче була не лише по селянам, а й по робітникам, службовцям, всім мешканцям міста, бо вона забороняла приватну торгівлю хлібом і продуктами. Доставати їх ставало справою тяжкою і дорогою (в кілька разів зросли ціни!), що прирікало багатьох горожан на напівголодне існування, а часто на голод і смерть.

До цього всього додавалися ще терор, свавілля, безпідставні обшуки, конфіскації, арешти, ув'язнення і розстріли невинних людей, яких позасудово і незаконно карали місцеві і прийшли органи ЧК, особливі відділи, міліція, різні червоні частини, що заповнили майже всю Україну, у т.ч. і Полтавщину.

Спостерігаючи за політикою і діями російських і місцевих більшовиків, окремі керівники боротьбистських організацій¹ добре розуміли, що головна причина такого свавілля і беззаконня криється у тому, що «в нашій хаті панують чужі господарі», які незваними гостями сюди прийшли, захопили її і тепер поводяться в ній на свій лад і розсуд. Як позбавитися від них – гнати в шию?! Так сили не рівні... Тому більшість найбільш розумних і обережних керівників схилялась до думки, що все треба наполегливо-твердо і непохитно-вимогливо вирішувати мирним шляхом, бо ще вірили в порядність і добротність цих «незваних гостей»...

Трохи іншої думки з цього приводу дотримувалися керівники Кобеляцької повітової організації боротьбистів. Про це пізніше, у 1985 році, проживаючи в еміграції на Заході, повідомив в своєї книзі спогадів «Історія мого покоління» активний учасник тих подій Іван Майстренко. Тому далі для кращого розуміння того, хто відігравав головну роль в політичному житті села, який вплив на козаків і селян мала українська партія есерів, пізніше – боротьбистів, ми окремими розділами і розглянемо ті події 1917-1919 років на Кобеляччині, які описав у своїх спогадах вище названий учасник тих буремних часів.

¹ Українська Партія Соціалістів-Революціонерів (УПСР) в травні 1918 р. розколотася на дві частини – ліве і праве крило. Ліві есери стали на позиції більшовиків і разом з ними боролися проти австро-німецької окупації, гетьманської влади, а пізніше створили Українську Комуністичну Партію (боротьбистів) і виступали за рівне представництво у Всеукраєвкомі, за збереження окремої Української Червоної армії, за самостійну УРСР і т.ін.